

İSRAİL DIŞ POLİTİKASINDA SAHRA-ALTI AFRİKA

Sadık Abdullah*

Çeviren: Sedat Karavaş**

İNSAMER

İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Abdullah, Sadık, "İsrail Dış Politikasında Sahra-altı Afrika", (Çev. Sedat Karavaş), Araştırma 64, İNSAMER, Mayıs 2018.

Araştırma 64

Özet

Bu makalede, İsrail dış politikasında Sahra-altı Afrika'nın yeri ve İsrail'in buradaki hedefleri incelenecek; İsraili karar mercilerinin Afrika kıtasında ve dışında meydana gelen değişikliklerden faydalanma konusunda izledikleri siyaset ve üzerine yoğunlaştıkları hedefler ele alınacaktır. İsraili yetkililerin Sahra-altı Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemelerinin temelinde, bölgeye siyasi açıdan hâkim olma güdüsü yatmaktadır. Burada kritik bir diğer husus da İsrail'in bu bölgeyi dış politikasının önemli bir parçası olarak görmesidir. Çünkü Sahra-altı

Afrika'da bulunan yer altı kaynakları, hem İsrail'in güvenliği hem de uluslararası kuruluşlar açısından önem arz etmektedir. Bütün bu hususlar, çalışmada analitik bir biçimde incelenecektir.

Küreselleşme ile beraber Sahra-altı Afrika ülkelerinde de ciddi değişimler yaşanmıştır. Afrika dışındaki devletler bu çerçevede bölge devletleriyle ilişkilerini güçlendirmektedir. Bu gelişmeler bağlamında İsrail dış politikası, Sahra-altı Afrika'da önemli başarılar kaydetmiştir.

* Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora öğrencisidir. s.alshaikeid@gmail.com

** Marmara Üniversitesi Marmara Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü'nde Yüksek Lisans yapmaktadır. sinankarava@gmail.com

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Giriş

İsrail'in Sahra-altı Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinin geçmişi, 1950'li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. Fakat bu ilişkilerin ilk somut adımları, İsrail'in kurulması öncesinde atılmıştır. İşgal devleti İsrail, uluslararası aktörlerin yardımıyla kurulmuş ve başlangıçta bu büyük güçlerin şemsiyesi altında faaliyette bulunmuş ve onların yardımıyla kendisini uluslararası topluma kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu konuda İsrail'e en büyük desteği Batılı ülkeler vermiştir. Kuruluşundan dokuz yıl sonra yalnızca yedi elçiliği olan İsrail,¹ bu elçiliklerinin altısını Avrupa'da, birini de Kuzey Amerika'da açabilmiştir. Hızlı bir şekilde yayılmak isteyen, bunun için de geniş çaplı bir desteğe ihtiyaç duyan İsrail, bu hedefini gerçekleştirmek adına kendisi için stratejik olarak hayati önemde gördüğü Afrika'nın imkânlarını kullanmıştır.

İsrail, 1956 yılında o dönemde adı "*Gold Coast*" (Altın Kıyı) olan Gana başta olmak üzere Sahra-altı Afrika'daki birçok ülke ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. 1970'li yılların ilk yarısına gelindiğinde İsrail, 32 Afrika ülkesiyle diplomatik ilişkilere sahipti.² Ancak İsrail'in bu ülkelerle olan ilişkileri 1967 Arap-İsrail Savaşı sonunda zayıflamaya başlamış, 1973 yılındaki küresel petrol kriziyle beraber de kopma noktasına gelmiştir; hatta birçok Afrika ülkesi ve Sahra-altı Afrika'da yer alan ülkelerle ilişkileri pratikte kopmuştur.³ Arap ülkelerinin bölge ülkelerine olan mali yardımları ve bu ülkelerin Arap ülkelerinden aldığı ucuz petrol, İsrail'in bölgeye yaptığı vaatlerin karşılığının olmaması, ilişkilerin kopma nedenleri arasında sayılabilir. İlişkileri etkileyen bir diğer dinamik ise, Afrika Birliği Örgütü'nün, üyelerinden Mısır'ın talebiyle aldığı karardır. Bu karar gereğince Afrika ülkeleri, İsrail ile ilişkilerini askıya alacaktır.⁴

1980'li yılların sonunda Sahra-altı Afrika ülkeleriyle İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar gündeme gelmiştir. İsrail'in komşu Arap ülkeleriyle yaptığı

barış görüşmeleri sonucunda, Sahra-altı Afrika ülkeleriyle ilişkileri de canlanmaya başlamıştır. 1990'lı yılların sonunda İsrail, Güney Sahra Afrika'daki 39 ülkeyle resmî olarak yeniden ilişki kurmuştur.⁵

Bugün Sahra-altı Afrika ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkiler çok iyi bir seviyeye ulaşmış durumdadır. Devlet başkanları ve başbakanlar düzeyindeki karşılıklı ziyaretler, bu iyi ilişkilerin en somut göstergesidir. Söz konusu hassas ilişkiler iktisadi, ticari, kültürel ve akademik olmak üzere birçok alana yayılmış durumdadır. Bunların yanı sıra ziraat, sağlık, insani yardım ve inşaat projelerinde de birçok ortaklık söz konusudur. Bütün bu girişimler, İsrail'in kıtada birbirine uzak olan ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesinin yanı sıra, bölgede hâkim bir güç haline gelmesini de sağlamıştır. İsrail'in bu bölgeyle ilişki kurmada bu kadar ısrarcı olması, sahip olduğu siyasi ufkun boyutunu ortaya koymaktadır. Bu politikalar yürütülürken perde arkasındaki en büyük dinamik ise; bu coğrafyada yer alan susuz bölgelere hem kaynak hem de ekonomik açıdan destek verilmesidir. Yer altı kaynakları bakımından zengin olan Sahra-altı Afrika, İsrail'in hem ulusal, ekonomik ve stratejik birçok hedefini gerçekleştirebileceği bir alan hem de ulusal güvenliğini koruyabileceği kritik bir bölge olarak görülmektedir. İsraili siyasetçiler ve devlet başkanlarının Afrika'yı bu derece önemsemesinin en temel nedeni, İsrail'in varlığını devam ettirmek ve bölge kaynaklarını uluslararası toplumun desteği ile kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktır.⁶

Bu çalışma üç temel noktaya odaklanmaktadır:

- İsrail'in Afrika'daki siyasi hedefleri
- İsrail'in Afrika siyasetinin belirleyici dinamikleri
- İsrail'in Afrika'ya yönelik dış politikasında öncelikle önem verdiği bölgeler

İsrail'in Kıtaya İlişkin Hedefleri

Siyasi Hedefler

Uluslararası çevrelerde sürekli olarak Afrika ülkelerine yakın bir siyaset izleyen İsrail, özellikle hukuki anlamda bu ülkelere çokça destek vermiştir. Bu bölümde, İsrail'in birbiri ardınca işlediği suçların İsrail-Afrika ilişkilerini nasıl etkilediğine kısaca değinilecektir. Birleşmiş Milletler'de (BM) büyük ağırlığı olan Afrika ülke temsilcileri, İsrail'in yaptığı haksızlıkların farkındadır. İlk kurulduğu yıllarda İsrail, Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. Aralarında bulunan anlaşmazlıklara rağmen İsrail, bu bağlamda büyük bir başarı elde etmiştir. Örneğin, bakan olmadan önce de Afrika ile ilişkileri önemseyen dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Liberman, 19 Mayıs 2014 tarihinde İsrail parlamentosunda, İsrail-Afrika ilişkileri ile yakından ilgilenen grup ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda İsrail-Afrika ilişkileri görüşülmüştür. Atılan adımlar, İsrail-Afrika ilişkilerinde diplomatik bir yükselişin yanı sıra, yeni parametrelerin olduğunu gösteren somut girişimlerdir. İsrail, Afrika kıtasındaki 10 elçiliğini muhafaza etmesinin yanı sıra dünya genelindeki elçilik sayısını 106'ya çıkarmıştır. 1970'li yıllarda Afrika'da 27 elçiliği olan İsrail'in, dünyada toplam 80 elçiliği vardı.⁷ Gözlemciler, İsrail'in Afrika ülkelerindeki bu destekle yetinmediğini ifade etmişlerdir. Afrika ülkelerini siyasi olarak da hegemonyası altına almak isteyen İsrail, ayrıca bölge ülkelerinin yer altı kaynaklarını da büyük ölçüde kendi çıkarları için kullanmayı hedeflemiştir.

İsrail'in Afrika'yı bu kadar önemsemesi sebebiyle İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, Temmuz 2016'da kıtaya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Uganda, Kenya, Güney Sudan, Zambiya ve Ruanda'da devlet başkanlarıyla, Etiyopya'da başbakanla, Tanzanya'da da dışişleri bakanı ile

görüşen Netanyahu'nun bu yedi Afrika ülkesine olan ziyaretleri sırasında ülke liderleri ile ikili görüşmelerin yanı sıra hükümetler arası birtakım görüşmeler de yapmıştır. Bu ziyaretler sonucunda ülkeler arası ilişkilerde gelişmeler kaydedilmiş ve siyaset, ekonomi ve güvenlik gibi alanlarda var olan iş birlikleri kuvvetlendirilmiştir.⁸

Ekonomik Hedefler

İsrail'in Sahra-altı Afrika'ya yönelmesinin en önemli nedenlerinden biri, bölgenin doğal zenginliklerini bir şekilde ele geçirmek istemesidir. BM'nin ticaret ve kalkınmaya yönelik bir konferansında, dünya petrolünün %7'sini oluşturan yaklaşık 75 milyar varillik petrolün bu bölgede olduğu ifade edilmiştir.⁹ Burası yer altı kaynakları açısından da son derece zengindir. Özellikle doğal gaz, altın ve madenler bakımından zengin olan kıta, bu sebeple uluslararası aktörlerin iştahını kabartmaktadır.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yayımladığı bir rapora göre, Afrika'da çıkarılan madenler dünyadaki en kıymetli madenler arasındadır. Dünya ölçeğinde bakıldığında yer altı varlıklarının %12'si Avrupa'da, %15'i Kuzey Amerika'da, %42'si Latin Amerika'da çıkarılırken Sahra-altı Afrika'da bu oran %66'yı bulmaktadır.¹⁰ İşte İsrail de Afrika'daki varlığını bundan dolayı önemsemektedir. İlişkilerde girilen bu yeni dönemle birlikte İsrail, kendi üretimi olan ürünlerin bu pazarda yer almasını sağlamıştır. Küresel ölçekli Yahudi sermayesinin ve şirketlerinin desteğindeki İsrail'in, Sahra-altı Afrika ülkelerine girişi bu noktada zor olmamıştır. Özellikle Yahudi sermayesine dayalı Batılı şirketlerin markalarının Afrika genelinde büyük bir nüfuzu bulunmaktadır. Bilhassa Güney Afrika, Angola, Botsvana gibi ülkelerde yer alan

Yahudi sermayeli şirketler, dünyanın en büyük altın ve elmas madenlerini işletmektedir. Bu şirketler her ne kadar yerel ve küresel şirketler olarak faaliyet gösteriyor olsalar da her birinin İsrail odaklı çalıştığı sır değildir.

İsrail'in Afrika'ya açılmasının bir diğer önemli nedeni de bölgedeki Arap ekonomik gücünün kırılmasıdır. 2014 yılında İsrail'in kıtadaki ekonomik hedeflerini İsrail Dışişleri Bakanı Liberman şu sözlerle teyit etmiştir: “*İsrail OECD'nin (Ekonomi Kalkınma ve Yardımlaşma Örgütü) ekonomik bakımından en güçlü üyesi sıfatıyla en fazla dış yardımı yapan ülkedir. Afrika'ya yardımlar devam edecek ve bu yardımlar Afrika'nın siyasetine ve ekonomisine destek olacaktır. Afrika, İsrail dış politikasının önemli hedefleri arasında yer almaktadır.*”¹¹ Bu durumun en somut göstergesi ise, İsrail'in Afrika Birliği'ne gözlemci ülke sıfatıyla kabul edilmesidir.¹²

Strateji ve Güvenlikle İlgili Hedefler

Afrika kıtasını kendi ulusal güvenliği için önemli gören İsrail ayrıca, Arap ülkelerinden gelebilecek herhangi bir güvenlik tehlikesini bertaraf etme açısından da Afrika'yı stratejik bir yer olarak değerlendirmektedir. İsrail'in Afrika'nın stratejik konumundan faydalanmak istemesinin altında yatan sebepler arasında hem toprak bütünlüğüne yönelik Araplardan gelebilecek tehlikeleri savuşturmak hedefi hem de Mısır'a hayat veren su kaynakları Nil Nehri ve Şarya el-Hayat'ı Arapların eline bırakmak istememesi gelmektedir. Kızıldeniz'in Arap nehirlerine akmasını engellemek de başka bir İsrail stratejisidir. Birçok Afrika ülkesi, İsrail'in bu siyasetini destekler mahiyette bir politik tavır sergilemektedir. Bu bağlamda örneğin Etiyopya'ya İsraili üst düzey karar alıcı bir grup davet edilmiştir.

Etiyopya'yı bölge ülkelerinden ayıran özellik, hem coğrafya hem siyaset hem de güvenlik açısından bölgenin diğer ülkelere farklı olmasıdır. Bölgede İslam'ın kalesi olarak görülen Etiyopya'da çatışma ve kriz ortamı hâlihazırda devam etmekte ve ülkeye yönelik çok sayıda sorun etkisini sürdürmektedir. Bütün bu dinamikler Etiyopya'yı Afrika'da kilit bir konuma getirmektedir.¹³ İsrail, Etiyopya üzerindeki nüfuzu vasıtasıyla Arap ulusal güvenliğine de darbe indirmeyi arzulamaktadır.

Bu stratejik faktörler çerçevesinde İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, Afrika'nın İsrail ile olan ilişkisinin önemine olan derin inancı nedeniyle Temmuz 2016'da Etiyopya'yı ziyaret ederek bu ülke ile ilişkileri güçlendirmek istemiştir. Benyamin Netanyahu, mevkidaşı Etiyopya Başbakanı ile yaptığı basın toplantısında şunları söylemiştir: “*Şahsen bu ziyaretimden gurur duyuyorum, 30 yılı aşkın bir süredir Etiyopya'yı ziyaret eden ilk İsrail başbakanıyım. Bir sonraki ziyaretimiz için 30 yıl daha beklemeyeceğiz. Ortaklığımızı ve dostluğumuzu pratik yollarla güçlendirmeyi taahhüt ediyoruz.*”¹⁴

Afrika ülkeleri ile sürekli istihbarat paylaşımı konusunda da birtakım çalışmalar yürüten İsrail, bu sayede Afrika kıtası hakkında bazı mahrem bilgilere erişme imkânı da bulmuştur. Bu vesileyle bölgedeki özgürlük yanlısı güç ve hareketlere ulaşarak kendi çıkarları doğrultusunda onlarla iş birliği yapma imkânına sahip olmuştur. İsrail böylece, ABD'nin de ajandasına hizmet etmekte ve Afrika'daki çıkarlarının koruyuculuğunu yapmaktadır.¹⁵

İdeolojik Hedefler

İsrail, çıkarları doğrultusunda Afrika'da çok yönlü yatırımlar yapmaktadır. Bu yatırımlardan biri, gerçek ideolojik boyut diğeri ise yapay ideolojik boyuttur: Tehcir vesilesiyle Afrika kıtasında

kalmış olan Yahudi toplumu ile hızlı bir şekilde iletişime geçmesi, bu ideolojik boyutlardan biridir. İsrail, bir yandan burada kalan Yahudileri farklı operasyonlar ve gövde gösterileri ile İsrail'e getirerek ülkesindeki demografik yapının değişimini etkilemek suretiyle kazanımlar elde ederken bir yandan da Afrika'da kalan Yahudi ailelere destek vererek bu ailelerin Afrika toplumu içerisinde asimile olmasını engellemiştir.

İsrailli üst düzey yöneticiler, bölgedeki insanların, çoğunluğu Müslüman olan Arap ülkelerinden ve İslam dininden etkilenmemesi konusunda da bazı sınırlamalar getirme çabasına girmiştir. Zira Afrika kıtasında yaşayanların yarısından fazlası Müslüman'dır. Afrika'daki Müslüman oranı, İsrail ve Arap dünyası arasında her zaman ciddi bir çekişmeye neden olmuştur. Bu da tarihin bazı dönemlerinde İsrail'in Afrika kıtasındaki varlığının zayıflamasına yol açmıştır.

Bu anlamda Sahra-altı Afrika ülkelerinde Arap ülkelerinin ve dolayısıyla İslam'ın nüfuzunu azaltmak için gerek propaganda gerekse siyasi ilişkiler, sonuna kadar kullanılmaktadır. Bölge ülkelerinin uluslararası alanda İsrail tezlerine destek verir duruma getirilmesi konusunda sınırlı bir başarı elde eden İsrail, en azından tümüyle Arap ve İslam tezlerinin desteklenmesini önlemeyi öncelikleri arasına almıştır.

İsrail'in Afrika'daki Siyasetini Belirleyen Dinamikler

Arap- İsrail Çatışması

Arap-İsrail Savaşı (1973) sonrasında, 1980'li yılların sonuna kadar, birçok Afrika ülkesi ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler giderek gerilmiş hatta kopma noktasına gelmiştir. İlişkilerin kopmasının en somut emaresi, 1975 yılında BM'nin

3379 sayılı "*Siyonizm ayrılıkçı bir hareket olarak görülür*" kararının oylamasında görülmüştür. Oylamada çoğu Afrika ülkesinin Araplar lehine oy kullanması sonucu karar kabul edilmiştir. Arap-İsrail çatışması, İsrail'in Afrika'ya nüfuz etmesinde önemli bir belirleyendir. İsrail ve Arap ülkelerinin rekabet halinde olduğu Afrika kıtası, büyük bir güçsüzlük ve fakirliğin olduğu bir coğrafyadır. Ancak bu rekabet zamanla azalmıştır. Bu durumun en somut sebeplerinden biri, 1991 yılında gerçekleştirilen Madrid Barış Konferansı'dır. Konferans sonrasında İsrail-Afrika ilişkileri gelişmeye başlamış ve BM'nin 3379 sayılı kararı iptal edilmiştir.

İsrail'in Afrika'yı bu kadar önemsemesinin ve kıtaya hem mali hem ekonomik hem de teknik destekler sunmasının, ayrıca sanayi ve tarım sektörünün gelişmesi için katkıda bulunmasının en önemli nedenlerinden biri de BM'de toplamda %30 gibi bir oy oranına sahip Afrika ülkelerinin desteğini alarak uluslararası arenadaki gücünü arttırmak istemesidir.

Gerek ekonomik gerekse teknolojik olarak zayıf olan Afrika ülkelerini kendi safına çekmek isteyen İsrail, bu ülkeler için bir cazibe merkezi olmayı başarmış durumdadır. İsrail 1999 yılında 42 Afrika ülkesiyle diplomatik ilişki kurmuş, bu rakam 2005 yılında 45'e çıkmış; üç yıl sonra da toplamda 53 ülkenin olduğu Afrika kıtasındaki 46 ülkeyle diplomatik ilişki kurmuştur. İsrail'in bu 46 ülke ile olan ilişkisinin 11'i elçilik düzeyindedir; 11 ülkede de büyükelçisi bulunmaktadır. 33 ülkede ise yerleşik olmayan ama birçok ülkenin sahip olmadığı sayıda temsilcilik ofisi vardır. Hasılı, Afrika ülkelerinde temsilcilik düzeyi en yüksek ülke olan İsrail'in dünya genelinde 72 ülkede büyükelçiliği, 13 ülkede konsoloslugu, 4

ülkede de özel olarak görevlendirilmiş yetkilileri bulunmaktadır.¹⁶

Bütün bunların yanı sıra İsrail, 2000 yılında ve sonrasında art arda hem Kudüs'te hem Gazze'de hem de Lübnan'da girdiği savaşlarda başarısız olmuştur. İsrail'in daha sonraki yıllarda Türkiye'den Gazze'ye insani yardım götürülen Mavi Marmara gemisindeki 10 sivil Türk vatandaşını şehit etmesi ise, siyasi anlamdaki yenilgisinin bir göstergesidir. İsrail'in bölgede bu kadar pervasız ve hukuksuz tavırlar sergilemesi, Arapların ve Filistinlilerin BM'ye üye Afrika ülkelerini kendi lehlerine ikna etmelerini sağlamıştır. Arap ülkelerinin ve Filistin devletinin diplomatik çabaları vesilesiyle Afrika ülkelerinin de katıldığı 2012 yılındaki BM toplantısında, Filistin'in gözlemci üye olarak tanınması sağlanmıştır. Filistin'in gözlemci üye olmasında, Afrika ülkelerinin önemli desteği söz konusu olmuştur.¹⁷ İsrail aynı şekilde 2017 yılında ABD'nin Kudüs'e ilişkin kararı hususunda BM'de yapılan oylamada Afrika ülkelerini İsrail lehine oy kullanmaya ikna etmede de başarısız olmuştur. BM'nin daha önce Kudüs'e ilişkin almış olduğu karar metnine göre, Kudüs'te ne demografik ne tarihsel ne de diğer hiçbir açıdan herhangi bir değişikliğin yapılamayacağı dile getirilmiştir. Bu karara rağmen Aralık 2017'de ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul ettiğini açıklaması, Kudüs'ün statüsü ile ilgili alınmış yukarıdaki karara aykırıdır. İsrail'in Kudüs ile ilgili atmış olduğu adım ve bölgedeki diğer girişimleri, birçok Afrika ülkesinin tepkisine yol açmıştır. Her ne kadar İsrail buradaki uygulamalarıyla gerçek niyetini ortaya koymasa da yaptıklarının amacı, Afrika ülkeleri tarafından anlaşılmaktadır.¹⁸ Bundan dolayıdır ki Afrika ülkeleri ya İsrail ile ilişkilerini kesmekte ya da askıya alma yoluna gitmektedir.

Afrika'daki Yahudi Topluluklar

Afrika'nın birbirinden farklı ve belki de zıt olan birçok özelliği bünyesinde barındıran Yahudi topluluklara kucak açtığı herkesçe bilinen bir gerçektir.¹⁹ Kıtanın kuzeyinde bulunan Yahudi toplulukları, 15 ve 16. yüzyıllarda Portekiz ve İspanya'dan göç eden Seferad Yahudileridir. Afrika'nın kuzeyine ve doğusuna gelen Yahudi toplulukları ise, 19 ve 20. yüzyıllarda Avrupa'dan gelen Aşkenazi Yahudileridir. 2001 yılında Afrika'da yaşayan Aşkenazilerin toplam Yahudi nüfusu içindeki oranı %88 civarındadır. Bu oranın %90'ı Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır.²⁰ Bu veriler ışığında şunu söylemek mümkündür: Sahra-altı Afrika ülkeleri dışında bulunan Yahudilerin sayısında abartılı bir durum söz konusu değildir. Afrika'nın güneyindeki ülkelerde Yahudiler ekonomik olarak önemli bir yere sahiptir. Özellikle Güney Sahra ülkelerinden Kenya'nın ekonomik faaliyetlerinde ve iktisadi hayatında Yahudilerin ciddi gücü ve etkisi bulunmaktadır.

Aynı şekilde toplu olarak Etiyopya'dan tehcire zorlanan Falaşa²¹ Yahudi topluluğu ise İsrail'e gelmiştir. Ancak bu topluluğa bağlı insanların bir kısmı diğer Afrika ülkelerine göç etmiştir. Falaşalar Afrika'daki en fakir Yahudi topluluğu olarak bilinmektedir. Buna karşın Sahra-altı Afrika'da yaşayan Yahudi topluluğu ise, dünyadaki en zengin Yahudi topluluğu sayılmaktadır. Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, Sahra-altı Afrika'daki Yahudiler, İsrail devletinin gizli para kasasıdır. Güney Afrika'daki Yahudiler, Yahudi zenginlerden İsrail devletine destek verenler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Yahudi devletine ilk sırada destek veren Yahudi topluluğu ise, ABD'de yaşayan Yahudilerdir.²²

Bütün bunlar, İsrail'i Afrika'ya açılım yapmaya iten önemli faktörlerdir. İsrail devleti kendi lehine olarak buradaki ekonomik faaliyetlerden çıkar devşirecektir. Tabii ki bu ülkelerde yaşayan ve zengin olan Yahudilerin gücünden de faydalanmayı ihmal etmeyecektir. Aynı şekilde Afrika'daki Yahudi toplulukları, İsrail devletinin kıta ve çevresi ile ilgili hedeflerinin hayata geçirilmesini kolaylaştıracaktır.

Arap Ulusal Güvenliği

Hem coğrafi hem de stratejik olarak İsrail'e yakın olan Afrika'yı İsrail için önemli kılan bir diğer faktör ise Afrika'yı çevreleyen ülkelerin büyük bir kısmının İsrail'e düşman olan Arap devletlerinden oluşmasıdır. Dolayısıyla Arap-İsrail (Siyonizm) çatışması bağlamında da Afrika kritik bir yere sahiptir. Bu bölgenin İsrail için önemli olmasının başka bir nedeni de Nil Nehri'nin bu kıta ile olan coğrafi ve stratejik yakınlığıdır. Bu da bölgede hem güç dengeleri açısından hem de ülkeler arası sorunlarda belirleyici bir faktördür. Özellikle Mısır'ın ve genel olarak Afrika kıtasına komşu olan Arap ülkelerinin ulusal güvenliği de bu durumdan büyük ölçüde etkilenmektedir. Bütün bu faktörler İsrail ulusal güvenliğini belirleyen temel ilkelerin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Kızıldeniz, Süveyş Kanalı, Akabe Körfezi ve Arap Körfezi gibi alanlarda güvenlik ilkelerini belirlemede de söz konusu faktörler önemli bir yere sahiptir. Uluslararası petrol ticaretinin büyük kısmı yukarıda belirtilen yerlerden yapılmaktadır. İsrail'in Afrika açılımının arkasındaki bir diğer önemli hedef de bu geçiş noktalarını kendi kontrolüne geçirmek istemesidir. Bunun için de ²³ قوس الأزمات (Kriz Çemberi) uluslararası barış projesini ortaya atmıştır. Bu proje aynı zamanda büyük devletlerin çıkarlarını da etkilemektedir. İşte bütün bu bilgiler ışığında da İsrail'in bölgenin

nimetlerinden faydalanmak istediğini söylemek hatalı olmayacaktır. Buradan güç devşirerek kuvvetini meşrulaştırmaya çalışan, kendi ülkesi için buradan erişim sahaları açmayı hedefleyen İsrail, bu bölgenin Arap stratejik derinliği açısından nasıl bir öneme sahip olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu da tabii olarak komşu Arap ülkeleri için önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İsrail'in çabaları ve dikkati, Arap ülkelerini Afrika ülkeleri ile meşgul ederek kendisinden uzaklaştırmak üzerine odaklanmaktadır.²⁴

1993 yılından itibaren Arap askerî üslerinin Kızıldeniz ve diğer su geçitlerinin güvenliğini sağlama konusunda zaaf göstermesi, İsrail'in buradaki hedeflerini hayata geçirmesini daha kolay bir hale getirmektedir. İsrail isterse bölgede hassas bir konuma sahip olan geçiş noktalarını kendi güvenlik talepleri doğrultusunda dilediği gibi kullanabilecektir. Öte yandan İsrail, halen Suudi Arabistan, Mısır ve Yemen sahillerinin karşısında bulunan Kızıldeniz adaları üzerindeki askerî hâkimiyetini de sürdürmektedir.²⁵

İsrail, Nil Nehri'ndeki demografik dengeyi Filistin'deki Yahudiler ile korumaya çalışmaktadır. Arap ülkelerinden Mısır, Suudi Arabistan, Yemen ve Sudan üzerinden buradaki demografik yapıyı sürekli olarak takviye eden İsrail, bu yapıyı korumak adına Arap ülkelerine karşı kendi çıkarları için Eritre ve Etiyopya arasında çatışma kartını sahaya sürmektedir. İsrail bu bölgede bulunan ve iç karışıklık yaşayan Sudanlılar arasında dahi bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır. Güney Sudan'ın Kuzey Sudan'dan ayrılması için ülke içindeki gruplara ciddi destekler sağlamış; Afrika ülkeleri ile üst düzey ilişkiler kurmuştur. Bütün bu yapılanlar, Arap ülkelerinin ulusal güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Ancak

İsrail bunları doğrudan değil, Afrika ülkeleri vasıtasıyla el altından yapmaktadır.²⁶

Bu arada güvenlikle ilgili dolaylı bir aktör olarak İsrail, Afrika'da terörle mücadele eden uluslararası güçlere ve büyük devletlere kendisinin de bu mücadeleye katılmak istediğini bildirmiştir. İsrail, teklifinin kabul edilmesinden sonra, bu mücadele ekibine hem istihbarat hem de uzman desteği vermiştir.

İsrail'in Afrika'da Odaklandığı Yerler

Afrika Boynuzu

Kızıldeniz'in ve Babü'l-Mendep Boğazı'nın jeopolitik konumu, gerek bölgesel gerekse uluslararası açıdan büyük önem arz etmektedir; çünkü Kızıldeniz, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlamaktadır. Bu nedenle İsraili yetkililer, İsrail'in kuruluşu esnasında Kızıldeniz'e bir sınırın olmasına çok önem vermiştir. İsrail için Afrika Boynuzu da Kızıldeniz gibi stratejik öneme sahiptir. Zira İsrail'in Afrika Boynuzu politikası, Kızıldeniz politikasının bir uzantısı niteliğindedir.²⁷

İsrail'in Afrika Boynuzu'na yönelik politikası; Kızıldeniz üzerinden Arap dünyasındaki stratejik hedeflerine ulaşmak, kendi güvenliğini sağlamak için bölgede stratejik derinlik oluşturmak, ülke çıkarlarını hayata geçirmek ve hegemonya arzu-larını gerçekleştirmek etrafında yoğunlaşmaktadır.

Bu nedenle İsrail, Afrika Boynuzu ülkeleriyle -özellikle Etiyopya ile- olan ilişkilerini daha da güçlendirmek için çaba sarf etmektedir. Hatta 1952 yılından bu yana Eritre'yi, Etiyopya'yı kontrol etmesi için desteklemiştir. İsrail Savunma eski Bakanı Moşe Dayan bir konuşmasında; "Etiyopya'nın güvenliğinin ve istikrarının, İsrail için garanti teşkil ettiğini" söylemiştir. İsrail'in

ve Etiyopya'nın ortak endişesi, Kızıldeniz'in bir Arap gölüne dönüşmesi olmuştur.²⁸

İsrail'in Kızıldeniz'i Kontrol Altında Tutmak İçin Kullandığı Üç Strateji²⁹

1. Silahlı kuvvetlerini güçlendirmek
2. Etiyopya ile ilişkilerini kuvvetlendirmek
3. Kızıldeniz adalarını sömürge altına almak

Kızıldeniz kıyılarının %90'ını kontrol altında tutan Araplar Cibuti ile iyi ilişkiler kurmayı başardığında ve Eritre'yi Etiyopya'dan bağımsız bir ülke haline getirmeye çalışıldığında, İsrail Eritre'nin Kızıldeniz'deki denizcilik faaliyetlerinin de bağımsız olmasından endişe etmiş; aynı şekilde Etiyopya'nın da Kızıldeniz'den destekleneceği vehmine kapılmıştır. Öte yandan komşusu Etiyopya'nın Kızıldeniz'de liman kurma çabası da Eritre'yi endişeye sevk etmiştir. Eritre'nin bağımsızlığına kavuşmasıyla beraber İsrail, bu ülkeyle hiç olmadığı kadar güçlü ilişkileri olan Etiyopya'ya tepki göstermeyerek iki ülke arasında dengeli bir ilişki kurmuştur.

ABD'nin özel istihbarat sağladığı etkili düşünce kuruluşlarından *Stratfor*, 2012 yılında, İsrail'in Amba Suiira Dağları'ndaki bir dinleme merkezinin yanında, Dahlak adalarına ve Massawa Limanı'na deniz birlikleri yerleştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlarla İsrail, Kızıldeniz'de (özellikle İran veya herhangi bir Arap ülkesi tarafından yapılacak) olağan dışı herhangi bir hareketliliğin istihbaratını almayı hedeflemektedir.³⁰

Kızıldeniz'in stratejik önemi, sadece geçiş rotası olarak kalmasına müsaade etmemektedir. Kızıldeniz ayrıca, Körfez petrolünün dünya pazarına açıldığı ana kapıdır. Aynı şekilde, İsrail'in ticaret amacıyla Akdeniz, Hint Okyanusu ve Arap

Denizi'ne ulaşmasında bağlantı görevi görmektedir. Bütün bunlardan dolayı Kızıldeniz, jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Kızıldeniz'in savaş ve kriz dönemlerinde önemi çok daha fazla anlaşılmaktadır. Bu önem, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Yemen'in Mısır'la iş birliği içerisinde Babü'l-Mendep'i kapattığında daha açık bir biçimde görülmüştür.

Kızıldeniz'in öneminin somut örnekleri, 1991'deki İkinci Körfez Savaşı ve 2003 Irak işgali sırasında ortaya çıkmıştır. Bu iki savaşta askerî teçhizatlar Kızıldeniz üzerinden geçirilmiştir.³¹

Nil Havzası

Nil Nehri, Mısır'a ulaşmadan önce Afrika'nın derinliklerinden iki önemli kaynaktan doğup gelmektedir. Bunlardan ilki, Etiyopya topraklarında bulunan Mavi Nil, ikincisi de Victoria Gölü'nden doğan Beyaz Nil'dir. Nil Nehri dokuz Afrika ülkesinden geçerek Akdeniz'e dökülmektedir: Etiyopya, Kenya, Uganda, Tanzanya, Ruanda, Burundi, Kongo, Sudan ve Mısır.³²

Nil'den Mısır 55,5 milyar, Sudan ise 18,5 milyar metreküp yıllık su temin etmektedir.³³ Bununla beraber Nil'in doğduğu ülkelerin suyun dağılımı anlamında yeni bir düzenlemeye gitmesi halinde, Mısır ve Sudan bu durumdan doğrudan etkilenecektir. Çöl gibi bir yapıya sahip olan Mısır'ın suya olan ihtiyacının %85'i Nil Nehri'nden karşılanmaktadır.³⁴ Etiyopya ise su kaynaklarını kendi kontrolü altında tutma hakkının tamamıyla saklı olduğunu ve bunu diğer Nil Havzası ülkeleriyle istişare etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Etiyopya, Mısır'ın arabuluculuğuyla 1983 yılında kurulan ve Nil Havzası ülkelerinden müteşekkil olan Andocu topluluğuna katılmayı reddetmiştir.³⁵ Bunun yanı sıra Etiyopya, Nil'e dair bazı projelerini açıklamıştır. Bu projelerden biri Rönesans Barajı projesidir. Tümü Nil suyuna muhtaç durumda

bulunan bölge ülkeleri arasındaki bu ihtilaftan en çok yararlananların başında ise İsrail gelmektedir.

Aslına bakıldığında İsrail'in Nil Nehri üzerindeki planlarının başlangıcı 1970'li yıllara kadar dayanmaktadır. İsrail'e göre su, gelecek yıllarda çatışmaların ana kaynağı olacaktır. Bu bağlamda İsrail, ABD ile su teknolojisi sahasında iş birliği kurmayı başarmıştır. Söz konusu iş birliği ABD'nin İsrail'e verdiği siyasi ve askerî destekle daha da güçlü bir hale gelmiştir. İsrail araştırma kaynaklarına göre Nil Nehri, İsrail'in gelecek yıllarda yaşayacağı su sorunun çözümü olacak; bu bağlamda da İsrail Nil Nehri'nden istifade eden ülkelerle sıkı ilişkiler kurmak için çabalayacaktır. İlişki kurulacak ülkelerin başında Mısır ve Etiyopya gelmektedir. 1970'li yılların ortalarında İsrail basınında yer alan haberlerde Nil Nehri'nin suyunu satın alıp Negev'e taşımanın gerekliliği vurgulanmaktaydı. Dönemin Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İsrail'le kapsamlı bir barış karşılığında Nil suyunun Negev'e taşınmasına sıcak bakıyordu, fakat Mısır'daki iç muhalefet sebebiyle bu düşüncenin hayata geçirilmesi halen dahi mümkün olmamıştır.³⁶

Bütün bunlarla beraber Mısır, 1997 yılında başlattığı Nil girişimini ve müteakip 14 yıl boyunca süren Nil Havzası ülkeleriyle müzakere sürecini idare etmede başarısız olmuştur.

Etiyopya'nın İsrail'le olan ve aynı zamanda tehlike arz eden siyasi, askerî ve teknik ilişkileri gün geçtikçe artmaktadır.³⁷ İsrail, her ne kadar Mısır'la ilişkiler konusunda işi sağlam tutmaya çalışsa da Nil konusunda Etiyopya ile de yakın durarak bir şekilde istediği zaman Mısır'ı köşeye sıkıştırma seçeneğini elinde tutmaktadır. Çünkü İsrail, bu ilişkiler üzerinden Nil Nehri'nin mavi suları ve Sobat Nehri³⁸ üzerinde 26 baraj inşa etmeyi ve burada bulunan 400.000 hektarlık alan ile 38 milyar kilovatlık elektrik üretiminden yararlanmayı istemektedir.³⁹

Nil Havzası'nda yer alan ülkeler arasında uluslararası anlaşmalar çerçevesinde birtakım taksimatalar yapılmasına rağmen, İsrail'in bu anlaşmaları çiğneyerek burada böylesine büyük projeleri hayata geçirmesi, Mısır'ın milyonlarca metreküp sudan mahrum edilmesine neden olmaktadır. Etiyopya, bölge ülkelerinin bu nehir havzaları ile ilgili hazırlamış olduğu anlaşmaları hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bu projelerin hayata geçmesi, Mısır ve Sudan'ın gelecekteki su kaynaklarını ciddi anlamda tehdit edecektir.⁴⁰ Nitekim bu projelerin, büyük baraj projeleri ile tamamlanması planlanmaktadır (Bu proje hayata geçerse, dünyadaki en büyük 10 baraj içerisinde en büyüğü Etiyopya'ya kazandırılmış olacaktır.). Elbette Etiyopya'da bu işin sorumluları olan kişiler, İsrail'in kendilerine verdiği bu desteklerden ve henüz daha başlangıç seviyesinde olan projelerden dolayı teşekkürlerini sunmakta çok istekli davranmaktadırlar.⁴¹

İsrail, 2011 yılında Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte ortaya çıkan fırsatları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Arap Baharı'nın başlamasıyla beraber Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan devrimler nedeniyle özellikle Mısır, Libya ve Tunus kendi kabuğuna çekilmiştir. Arap ülkelerinin bu içe kapanıklığı İsrail'in Ortadoğu'daki nüfuz alanını daha da güçlendirmiştir. İsrail aynı zamanda terörle mücadele hazırlığında olan ülkelerin imkânlarından yararlanarak kendisini de terörle mücadele eden devletler grubuna dâhil etmeye çalışmıştır. İsrail bu bağlamda, Şebab hareketine karşı Kenya hükümetine destek vermiştir. Bu sayede İsrail, Afrika ülkeleri üzerindeki nüfuzunu arttırmış ve Etiyopya, Kenya ve Güney Afrika başta olmak üzere birçok Afrika ülkesiyle kurmuş olduğu istihbarat ve güvenlik ilişkilerini kuvvetlendirmiştir.

Güney Sudan'ın Ayrılması

Güney Sudan Hareketi'nin kurucusu, Güney Sudan'ın Kuzey Sudan'dan ayrılmasında İsrail'in rolüne işaret ederek; “*İsrail 1967 Savaşı'nda kazandığı silah ganimetlerini Güney Sudan'a göndererek Güney Sudan'ın Kuzey Sudan'dan ayrılması yolunda esaslı bir adım atmış oldu.*” demiştir.⁴²

Güney Sudan ile İsrail arasındaki iletişim ilk olarak Addis Ababa konsolosluğu üzerinden kurulmuştur. İsrail, Güney Sudan'a sızmak için bölgedeki en güçlü kabilelerden biri olan Dinka kabilesi ile ilişki kurmuştur.⁴³ Dinka kabilesi, İsrail'le Sudan Halk Kurtuluş Hareketi, hareket ordusuna uzman askerler sağlama noktasında anlaşmaya varmıştır. İsrail-Güney Sudan ilişkilerinde etkili olan bazı unsurlar şunlardır: İlaç, gıda, tıbbi bakım ve yardım gibi insani yardım temini, güneyliler arasındaki aşiret farklılıklarını sömürü malzemesi olarak kullanma, kuzeylilerle olan çatışmayı derinleştirme, İsrail silahlarının Güney Sudan'a akması, Uganda, Etiyopya ve Kenya'daki güneyli milislerin geniş çaplı eğitimi, silahlı isyancıların desteklenmesi, güneydeki ayrılıkçı hareketlerin gelişmiş silahlarla desteklenmesi, güneydeki hükümet binalarına saldırılar düzenlemesi için onlarca pilotun eğitilmesi, bazı İsrailli uzmanların planlar hazırlaması ve yanlarında savaşmak üzere güneyli ayrılıkçılara göndermesi.⁴⁴ Böyle bir durumda Sudan Halk Kurtuluş Hareketi'nin İsrail'le olan askerî ilişkilerini gizlememesi doğal görünmektedir.

İsrail İstihbarat eski Bakanı Amos Yadlin, Aralık 2010'da ülkesinin Güney Sudan'daki ayrılıkçılara olan desteği konusunda şunları söylemiştir: “*İsrail Sudan'a silah göndererek, emniyet ve istihbarat servisleri oluşturarak, Güney Sudan'ın bütün bölgelerine İsrail ağlarını yerleştirerek büyük bir başarı elde etti.*”⁴⁵ Güney Sudan'ın Kuzey Sudan'dan

ayrılması, Arap ulusal güvenliğine büyük bir darbe vurmuştur. Bu, aynı şekilde İsrail'in Mısır ve Sudan'ı boğma hedefine de hizmet etmiştir.

Güney Sudan Kuzey Sudan'dan ayrıldıktan sonra İsrail'in Güney Sudan'ı tanıma süreci hızlanmıştır. İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu yaptığı açıklamada, *“Dün yeni bir devlet kuruldu. Bu devlet Güney Sudan Devleti'dir. Ben Güney Sudan'ın İsrail tarafından tanındığını ilan ediyorum. Biz barış destekçisi bu ülkeye başarı diliyoruz ve gelişmelerini ve refahlarını sağlamak için onlarla iş birliği yapmaktan mutluluk duyacağımızı burada bir kez daha yineliyoruz.”* demiştir.⁴⁶

Dönemin İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'le Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir arasında, Kudüs'teki cumhurbaşkanlığı konutunda tarihî olarak nitelendirilen bir görüşme gerçekleştirilmiş, Peres bu görüşmede; *“İsrail bugüne kadar Güney Sudan'ın gelişmesi için nasıl destek verdiyse, bundan sonra da vermeye devam edecektir. Tüm olumsuzluklara rağmen devletinizin kurulması için cesaretle savaştığınızı unutmayın. Biz Güney Sudan'ın doğuşunu; eşitlik ve özgürlük değerlerini koruma, barış ve iyi komşuluk ilişkileri için çabalamaya yolunda Ortadoğu tarihinde bir kilometre taşı olarak görüyoruz.”* demişti.⁴⁷

Son Söz

İsrail gibi kendisini Arap ülkeleri ile kuşatılmış hisseden bir işgal rejimi için Afrika kıtası önemli çıkış noktalarından biri olarak görülmektedir. Başlangıçtan itibaren işgal rejimindeki yöneticiler siyaset, diplomasi, güvenlik, strateji, ekonomi ve ticari faaliyetler açısından Afrika'nın sahip olduğu büyük önemin farkında olarak hareket etmişlerdir.

İsrail ile Afrika ülkelerinin ilişkilerinde belirleyici olan gerek ikili gerekse küresel konular çeşitlilik

arz etmektedir. Bunlar içinde Arap-İsrail barışı ve BM oylamalarında İsrail'in Afrika oylarına olan ihtiyacı önemli unsurlardandır. Son yıllarda teröre (!) karşı mücadele adı altında başlatılan küresel şiddet dalgasında Afrika'nın oynadığı rol bir diğer iş birliği alanıdır. Afrika ülkelerinin ekonomik sıkıntılarını giderip -işgalci değil dost bir devlet olarak- onlarla yakınlaşmayı hedefleyen İsrail'in bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurma, birçok alanda büyük ortak projeler oluşturma ve uzmanlarını bölgede konuşlandırma bakımından önemli fırsatları olmuştur.

İsrail'in modern teknolojiye sahip olması, Afrika'nın ihtiyaç sahibi ülkelerinin ortağı olma statüsünü kazanma konusunda kendisine avantaj sağlamıştır. Bu anlamda tüm iktisadi ve teknik araçlarını, siyaset ve güvenlik anlamında kazanç elde etmekte kullanabilmiştir. Birçok Sahra-altı Afrika ülkesi de doğrudan Batı'dan alamayacakları askerî ve sivil teknolojiyi İsrail'den alma yoluna gitmektedir.

Bu konuda İsrail'in kullandığı araçlardan biri de Afrika'daki Yahudi topluluklarını İsrail'e getirerek bunlar aracılığı ile Afrika ülkeleriyle yakın ilişkiler kurma çabalarıdır. Bu göçmenler arasında ırka dayalı duygusal bir bağ oluşturulmuş ve onlara “Yahudi göçmenler” adı verilmiştir. İsrail, Afrika kökenli Yahudiler aracılığı ile sadece Etiyopya ile değil, Sahra-altı'nın farklı ülkeleri ile de iletişimi güçlendirmektedir.

Jeopolitik gerekçeler arasında, İsrail'i Afrika'ya yakınlaştıran oldukça stratejik öncelikler bulunmaktadır. Afrika Boynuzu ve Nil Havzası İsrail'in Arap dünyasına, özelde ise Mısır ve Sudan'ın güvenliğine yönelik avantaj elde etmesini sağlamıştır. İsrail, benzer şekilde Eritre, Etiyopya gibi ülkelerle ilişkilerin güçlendirilmesi sayesinde Kızıldeniz'e de nüfuz etmeyi başarmış ve Arap dünyasının güvenliğine darbe vurabilecek bir kapasiteye kavuşmuştur.

Sonnotlar

- ¹ Hamdi Abdurrahman, “el-İhtirâk el-İsrâîli liafrîkiyâ”, Arap İlişkileri ve Uluslararası İlişkiler Forumu (Katar, Doha: 2015), s. 33.
- ² İsrail Dışişleri Bakanlığı web sitesi, “Dünya Ülkeleri ve Afrika Arasında İsrail”, 20 Aralık 2010, <http://mfa.gov.il/MFAAR/MinistryOfForeignAffairs/BilateralRelations/Africa/Pages/africa.aspx>
- ³ Abdurrahman, “el-İhtirâk el-İsrâîli liafrîkiyâ”, s. 50.
- ⁴ “Dünya Ülkeleri ve Afrika Arasında İsrail.”
- ⁵ “Dünya Ülkeleri ve Afrika Arasında İsrail.”
- ⁶ Mitchell Bard, “The Evolution of Israel’s Africa Policy”, *Middle East Review*, 1998, s. 21.
- ⁷ İsrail Dışişleri Bakanlığı web sitesi, Açıklama ve Röportajlar; “Lieberman Dış Politikada Afrika’yı Önemsiyor”, <http://mfa.gov.il/MFAAR/MinistryOfForeignAffairs/MinisterOfForeignAffairs/StatementsAndInterviews/Pages/Israeli-FM-Lieberman-promotes-Israeli-African-relations.aspx>
- ⁸ İsrail Dışişleri Bakanlığı web sitesi, “İsrail Dışişleri Bakanı’nın Yedi Afrika Ülkesinin Liderleriyle Yaptığı Zirve Toplantısı Basın Açıklaması”, 7 Temmuz 2016, http://mfa.gov.il/MFAAR/TheGovernment/Pages/Netanyahu_Africa_Uganda.aspx
- ⁹ Afrika Haber Ajansı (*Pana Press*) “Afrika Dünya Petrol Rezervlerinin Sadece %7’sine Sahiptir”, 7 Ekim 2001.
- ¹⁰ Tom Burgis, “The Looting Machine Wards, Tycoons, Smugglers and the Systematic Theft of Africa’s Wealth”, (London: Welyam Cleans, 2015), s. 298.
- ¹¹ “Lieberman Dış Politikada Afrika’yı Önemsiyor.”
- ¹² “Lieberman Dış Politikada Afrika’yı Önemsiyor.”
- ¹³ Halid Velid Mahmut, “İsrail’in Kara Kıta’daki Nüfuzu Etiyopya’nın Şu Anki Durumuna Dair Bir Araştırma”, *Al Cezire Net*, 29 Ocak 2012, <http://studies.aljazeera.net/reports/2012/01/2012124112751652.htm>
- ¹⁴ İsrail Dışişleri Bakanlığı, “İsrail Başbakanı Netanyahu Etiyopya’yı Ziyaret Ediyor, Dışişleri Bakanı Yardımcısı Hilemariam Desalegn ve Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome Görüşüyor”, 7 Temmuz 2016, http://mfa.gov.il/MFAAR/TheGovernment/Pages/Netanyahu_Ethiopia_visit.aspx
- ¹⁵ Abdunnasır Surur, “es-Siyâse el-İsrâîliyye Tücâhe Afrîkiyâ”, *Al Halil Üniversitesi Araştırma Dergisi*, C. 5, Sa 2, 2010, ss. 155-173.
- ¹⁶ Gazi Hamdan, “Afrika’yı Yakan İsrail Ateşi ve Arap Güvenliğini Tehdit Eden Enstrümanlar”, *Al Cezire Net*, 25 Haziran 2008, <http://www.aljazeera.net/home/print/6c-87b8ad-70ec-47d5-b7c4-3aa56fb899e2/8198aeef-fb3f-45c9-b7e9-42b153b86a9b>
- ¹⁷ bk. İsrail Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi, <http://www.mofa.pna.ps>
- ¹⁸ “BBC Arapça Genel Kurulu Büyük Çoğunlukla Trump Kararına İlişkin Yapılan Oylamada Hayır Oyu Kullandı”, 21 Aralık 2017, <http://www.bbc.com/arabic/world-42444770>
- ¹⁹ Ali Al Mazrui, *The Africans: A Triple Heritage*, (London: BBC Publication, 1986), s. 85.
- ²⁰ Asam Nassar, “Yehûdu’l Âlem: Fî Kitâbi Delili İsrâil”, Editör: Kamil Mansur, (Beyrut: Filistin Araştırmaları Merkezi).
- ²¹ Çevirmen Notu: Talmud’a inanmamalarına rağmen ana akım Yahudi mezheplerinden sayılır; bk. Omar Suhlam Sadık, “Habeşistan (Flaşa) Yahudileri ile İlgili Tarihsel Bir Araştırma”, *İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. 7A, 2013, 2/14.
- ²² 24 Abdurrahman, “el-İhtirâk el-İsrâîli liafrîkiyâ”, s. 18.
- ²³ Kriz çemberi anlamına gelmektedir. Bu özel bir projedir.
- ²⁴ Abdulgani Selameh, “İsrâil ale’l Cephe el-Afrîkiyye: Dirâsetun fi’l Alâkât el-İsrâîliyye-Afrîkiyye”, Filistin Kurtuluş Örgütü, (Araştırma Merkezi), S. 248.
- ²⁵ Selameh, “İsrâil ale’l Cephe el-Afrîkiyye”.
- ²⁶ Mohammad Hasan Abdurrahman Al Fadil, “Afrika’daki İran-İsrail Mücadelesi”, Mayıs 2011, Bilim ve Araştırmaya dair gözlemler, <http://www.arrasid.com/index.php/main/index/33/96/contents#top>
- ²⁷ bk. İbrahim Nasıreddin, “Afrika Uluslararası İlişkilerine Dair Bir Araştırma”, Mısır: Kahire, Madboul Kütüphanesi, 2011, <http://www.arrasid.com/index.php/main/index/33/96/contents#top>
- ²⁸ Abdurrahman, “el-İhtirâk el-İsrâîli liafrîkiyâ”, s. 227.
- ²⁹ Abdurrahman, “el-İhtirâk el-İsrâîli liafrîkiyâ”, s. 182.
- ³⁰ bk. Stratfor, Eritrea: “Another Venue for the Iranian-Israeli Rivalry”, 21 Aralık 2012.
- ³¹ “Kızıldenizin Stratejik Önemi”, 4 Ekim 2011, <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2008/10/4/>
- ³² bk. Al Marifa; “Nil Nehri”, <http://www.marefa.org/index.php/>

- ³³ Safa Şakir İbrahim Muhammed, “es-Sira’ el-Mâî Beyne Mısır ve Düveli Havzi’n Nil: Dirâsetun fi’t Tedahhüli’l Hâriciyye 1990-2010”, 1 Eylül 2010, <http://www.watersexpert.se/Alnile.htm>.
- ³⁴ Ekonomi Bloğu, “Nil Havzası Ülkeleriyle Mısır Arasındaki Su Krizi... Karmaşık Bir Mesele”, 16 Nisan 2010, http://tafwik-business.bloingspot.com.tr/2010/04/blog-post_9176.htm.
- ³⁵ Adnan Humeydan ve Halaf Cerad, “el-Emn el-Mâî el-Arabî ve Mes’eletu’l Miyâh fi’l Vatan el-Arabî”, *Şam Üniversitesi İktisat ve Hukuk Bilimleri Dergisi*, (Şam: 2006), C. 22, S. 2, s. 23.
- ³⁶ Muhammed Damu, “el-Etmâ’ el-İsrâiliyye fi’l Miyâh el-Arabîyye ve’nikâsâtuhâ ale’l Emn el-Gavmî el-Arabî”, Şabaketul Aluka, 10 Nisan 2012.
- ³⁷ Wikipedia Özgür Ansiklopedisi, “Nil Havzası Girişimi”.
- ³⁸ Sobat Nehri Güney Sudan’da yer almaktadır. Bölge için stratejik bir öneme sahiptir. (Çevirmenin Notu)
- ³⁹ *Mısır Al Yaouvm Gazetesi*, “Etiyopya’nın Nil Nehri Üzerindeki Baraj Yapımına ve Buradaki Nüfuzunu Arttırmasına İlişkin Uyarılar”, 3 Mart 2011.
- ⁴⁰ Adnan Humeydan ve Halaf Cerad, “el-Emn el-Mâî el-Arabî”, s. 23.
- ⁴¹ Marsad Al Ahbariyye, “Etiyopya Baraj Yapımındaki Desteklerden Dolayı Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail’e Teşekkür Etmektedir”, 5 Haziran 2013, <http://marsadpress.net/?p=10619>
- ⁴² İbrahim Yusuf Udeh, “ed-Devr el-İsrâilî finfisâli Cenûbi’s Sûdân ve Tedâ’iyâtihi ale’s Sirâ’ el-Arabî-İsrâilî”, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Milli Necah Üniversitesi, Nablus), s. 78.
- ⁴³ Adnan Abu Amir, “Sudan’ın Kuzey-Güney Bölünmesindeki Çıkarları”, *Al Cezire Net*, 9 Ocak 2011, <http://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2011/1/8/>
- ⁴⁴ “Sudan’ın Kuzey-Güney Bölünmesindeki Çıkarları.”
- ⁴⁵ Udeh, “ed-Devr el-İsrâilî finfisâli Cenûbi’s Sûdân”, s. 76.
- ⁴⁶ İsrail Dışişleri Bakanlığı web sitesi, “İsrail Güney Sudan Devletini Tanıdığını Açıkladı ve Bu Devlet ile Karşılıklı İlişki Kurmaya Hazır Olduğunu Deklare Etti”, 10 Temmuz 2011, <http://mfa.gov.il/MFAAR/TheGovernment/AnnouncementsAndStatements/2011/Pages/israel-recognizes-south-soudan-10072011.aspx>
- ⁴⁷ İsrail Dışişleri Bakanlığı web sitesi, “Güney Sudan ve İsrail Devlet Başkanı Arasında Kudüs’te Gerçekleştirilen Tarihi Görüşme”, <http://mfa.gov.il/MFAAR/TheGovernment/AnnouncementsAndStatements/2011/Pages/peres-president-south-soudan-20122011.aspx>